

UCHWAŁA

Dnia 2 lutego 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Dariusz Zawistowski

w sprawie z wniosku wierzyciela J. M.
przy uczestnictwie wierzycieli: Skarbu Państwa - Naczelnika [...] Urzędu
Skarbowego w K., Skarbu Państwa - Prezydenta Miasta T. i R. Z.
przeciwko dłużnikom P. [...] sp. z o.o. w T., D. M. i W. M.
przy udziale A. M. i Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w W.
w związku z egzekucją z prawa użytkowania wieczystego prowadzoną przez
Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w T. (Km [...])
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu niejawnym
w dniu 2 lutego 2022 r.,
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w K.
postanowieniem z dnia 22 października 2020 r., sygn. akt III Cz [...],

"Czy wierzyciel, względem którego umowa przeniesienia prawa wieczystego użytkowania nieruchomości zawarta między dłużnikiem a osobą trzecią została uznana za bezskuteczną, może dochodzić zaspokojenia z tego prawa, które wskutek czynności uznanej za bezskuteczną wyszło z majątku dłużnika, z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej, których wierzytelności zostały zabezpieczone hipoteką ustanowioną na tym prawie?"

podjął uchwałę:

W razie zbiegu - w postępowaniu egzekucyjnym z użytkowania wieczystego - uprawnienia wierzyciela (pauliańskiego), względem którego czynność prawna zbycia tego prawa, zawarta między dłużnikiem a osobą trzecią, została uznana za bezskuteczną (art. 532 k.c.), z uprawnieniem wierzyciela (hipotecznego), który uzyskał na tym prawie zabezpieczenie hipoteczne na podstawie czynności prawnej zawartej z osobą trzecią, ale przed ujawnieniem w księdze wieczystej roszczenia wierzyciela pauliańskiego, mają zastosowanie reguły pierwszeństwa wynikające z ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2019 r., poz. 2204), chyba że wierzyciel pauliański zakwestionował skutecznie czynność prawną ustanowienia hipoteki w trybie skargi pauliańskiej realizowanej w formie powództwa albo zarzutu przeciwko wierzycielowi hipotecznemu (art. 531 § 1 i 2 k.c.).

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 5 czerwca 2019 r. Sąd Rejonowy w T. odmówił przysądzenia na rzecz wierzyciela J. M. użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej składającej się z działek ewidencyjnych nr (...) o łącznej powierzchni 0,8434 ha, położonej w T. (obręb U.), objętej księgą wieczystą nr (...) i stwierdził wygaśnięcie skutków przybicia tego prawa.

Sąd pierwszej instancji ustalił m. in., że na podstawie warunkowej umowy sprzedaży z dnia 9 grudnia 2008 r., a następnie umowy bezwarunkowej z dnia 16 lutego 2009 r. przysługujące D. i W. małż. M. prawo użytkowania wieczystego opisanej wyżej nieruchomości zostało przeniesione na rzecz P. sp. z o.o. w T.; wpis w księdze wieczystej nastąpił w dniu 23 marca 2009 r. Wyrokiem z dnia 19 marca 2013 r. Sąd Okręgowy w K. uznał za bezskuteczną w stosunku do wierzyciela Skarbu Państwa - Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K. m.in. umowę zbycia

opisanego wyżej prawa użytkowania wieczystego z dnia 16 lutego 2009 r. Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 12 lutego 2014 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego także w odniesieniu do czynności prawnej z dnia 16 lutego 2009 r. w ten sposób, że uznał ją za bezskuteczną w celu zaspokojenia wierzytelności wynikającej z tytułu wykonawczego nr (...).

Po wydaniu w tamtej sprawie wyroku przez Sąd Okręgowy w K. spółka z o.o. P. dokonała obciążenia prawa użytkowania wieczystego przez ustanowienie: 1) hipoteki umownej łącznej na kwotę 4 000 000 zł, w celu zabezpieczenia wierzytelności z tytułu kredytu z dnia 19 grudnia 2008 r. udzielonego przez (...) Bank (...) S.A. w G., która została wpisana w dniu 12 kwietnia 2013 r. (hipotekę wykreślono w 2015 r.); hipoteki umownej łącznej w kwocie 3 500 000 zł na rzecz J.M., tytułem zabezpieczenia wierzytelności określonych w akcie notarialnym z dnia 12 maja 2013 r., której wpis w księdze wieczystej nastąpił w dniu 18 czerwca 2013 r. na wniosek złożony w dniu 24 maja 2013 r.; hipoteki umownej łącznej w kwocie 1 500 000 zł na rzecz A.M., tytułem zabezpieczenia wierzytelności określonych w akcie notarialnym z dnia 22 maja 2013 r., której wpis w księdze wieczystej nastąpił w dniu 18 czerwca 2013 r. na wniosek złożony w dniu 24 maja 2013 r.

Uwzględnione wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 12 lutego 2014 r. rozszczenie Skarbu Państwa - Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K. zostało ujawnione w księdze wieczystej dopiero po jego wydaniu, na wniosek z dnia 17 kwietnia 2014 r. Naczelnik (...) Urzędu Skarbowego w K., w związku z tym wyrokiem, wystawił w dniu 25 listopada 2014 r. dodatkowy tytuł wykonawczy nr (...), przeciwko małżonkom D. i W. małż. M., z tytułu zaległości podatku VAT - 7 z (...) postępowania egzekucyjnego z użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej objętej księgą wieczystą nr (...) oraz wpisu wszczęcia egzekucji w dniu 21 kwietnia 2015 r., na wniosek z dnia 27 marca 2015 r.

Na skutek zbiegu do tego prawa egzekucji administracyjnej (wniosek Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K.) z egzekucją sądową (wniosek J. M.) postanowieniem z dnia 15 kwietnia 2016 r. Sąd Rejonowy w T. powierzył łączne prowadzenie egzekucji sądowej i administracyjnej Komornikowi Sądowemu przy Sądzie Rejonowym w T.

Sąd pierwszej instancji wyjaśnił, że wprawdzie wierzyciel Józef Mikołajko, który postanowieniem z dnia 19 marca 2019 r. uzyskał przyznanie użytkownika wieczystego, nie uiścił pozostałej ceny nabycia, ale zgodnie z art. 968 § 1 k.p.c. mógł zaliczyć na poczet tej ceny własną wierzytelność. Niemniej jednak w stanie faktycznym sprawy skorzystanie z tego uprawnienia nie było skuteczne, gdyż zabezpieczona hipoteką wierzytelność nie ma pierwszeństwa względem należności dochodzonych przez Skarb Państwa - Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K., bowiem wyrokiem z dnia 12 lutego 2014 r. Sąd Apelacyjny uwzględnił skargę pauliańską Skarbu Państwa w stosunku do spółki z o.o. P. jako użytkownika wieczystego. W konsekwencji wierzytelność Skarbu Państwa-Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K. korzysta z pierwszeństwa przewidzianego w art. 532 k.c. w zw. z art. 1025 § 5 i art. 1026 § 1 k.p.c. Artykuł 532 k.c. nie zawęża zastosowania skutków uwzględnionej skargi pauliańskiej wyłącznie do wierzycieli osobistych osoby trzeciej. Nadto egzekucja jest prowadzona przeciwko samemu dłużnikowi, a nie nabywcy - osoby trzeciej z konstrukcji skargi pauliańskiej, a zatem w podziale mogliby uczestniczyć co najwyżej wierzyciele rzeczowi samego dłużnika, co do których dłużnik ustanowił hipotekę jeszcze przed zbyciem przysługującego mu prawa.

Przy rozpoznaniu zażalenia wierzyciela J. M. Sąd Okręgowy w K. powziął wątpliwości, które przedstawił do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Powołując się na wyjaśnienia piśmiennictwa wskazał, że zgodnie z istotą skargi pauliańskiej wierzyciel, który uzyskał pozytywny wyrok korzysta z przywileju egzekucyjnego, polegającego na tym, że jego wierzytelność może być zaspokojona z przedmiotu nabytego przez osobę trzecią z pierwszeństwem przed jej wierzycielami, którzy mogą wziąć udział w podziale sumy uzyskanej z licytacyjnej sprzedaży przedmiotu egzekucji dopiero w dalszej kolejności, o ile pozostanie reszta po zaspokojeniu wierzyciela pauliańskiego. W razie konkurencji wierzyciela pauliańskiego z wierzycielami osoby trzeciej w toku prowadzonej egzekucji z majątku osoby trzeciej zachodzi potrzeba sporządzenia planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji i z uwagi na okoliczność, że art. 532 k.c. nie określa kategorii, w której powinna być zaspokojona należność wierzyciela pauliańskiego, znajduje zastosowanie art. 1025

k.p.c., który plasuje należność korzystającego z tzw. ustawowego pierwszeństwa w kategorii piątej, na równi z należnościami zabezpieczonymi rzeczowo.

Sąd drugiej instancji zauważa, iż sporna kwestia dotycząca pierwszeństwa zaspokojenia na gruncie art. 532 k.c. nie jest jednolicie rozstrzygana. Wskazuje się, że skoro art. 532 k.c. nie mówi o wierzycielach osobistych, to tym samym daje on pierwszeństwo przed wszelkimi wierzycielami, również wymienionymi w art. 1025 § 1 pkt 2-7 k.p.c., a taka wykładnia odpowiada celowi skargi paulińskiej, którym jest zaspokojenie wierzyciela z określonego przedmiotu, tak jakby znajdował się w majątku dłużnika. Nadto w takim przypadku dochodzi do szczególnego zbiegu egzekucji skierowanych do tego samego przedmiotu, ale w ramach postępowań egzekucyjnych toczących się przeciwko różnym dłużnikom, co powoduje, że art. 1025 k.p.c. nie powinien mieć zastosowania, ponieważ o konkurencji wierzycieli i kolejności ich zaspokojenia można mówić tylko przy założeniu, że rozważane należności podlegają zaspokojeniu w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym przeciwko tej samej osobie. Z drugiej jednak strony przyjmuje się, że w razie uwzględniania skargi paulińskiej wierzyciel może prowadzić egzekucję względem osoby trzeciej i w tym wypadku konkuruje on z wierzycielami tej osoby, a wobec tego nie dochodzi do sytuacji, w której bezskuteczność czynności prawnej obejmuje również i bezskuteczność obciążeń rzeczowych, zwłaszcza gdy w grę wchodzi rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych. Nie jest więc uprawnione stwierdzenie, że roszczenie wierzyciela pauliańskiego korzysta z pierwszeństwa przed kolejnością wynikającą z art. 1025 k.p.c. Dlatego nie znajduje uzasadnienia takie odczytanie art. 532 k.c., według którego wierzyciel pauliański zajmowałby bezwzględne pierwszeństwo tak przed osobistymi, jak i rzeczowymi wierzycielami osoby trzeciej, zwłaszcza przy uwzględnieniu faktu, że zmierzał on zasadniczo do skutecznego wyegzekwowania prawa przeciwko własnemu dłużnikowi, nie zaś osoby trzeciej. Przemawia za tym także istota zabezpieczeń rzeczowych, w świetle której nie można uznać, że wierzyciel rzeczowy musiałby ustąpić pierwszeństwa wierzycielowi pauliańskiemu. Natura zabezpieczeń rzeczowych wyprzedza osobistą odpowiedzialność, zaś wynikające z art. 65 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz. U. z 2019 r., poz. 2204) pierwszeństwo tego rodzaju zabezpieczeń potwierdza art. 1026 § 1 k.p.c., określający szczegółowe

zasady rozliczenia należności przypadających na uprawnionych wierzycieli hipotecznych „wedle przysługującego im pierwszeństwa”, co jednoznacznie przesądza, że istnieje hierarchia między prawami z piątej kategorii.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Z akt sprawy I C (...)Sądu Okręgowego w K. wynika, że roszczenie pauliańskie Skarbu Państwa - Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K. skierowane przeciwko spółce P. w odniesieniu do czynności prawnej, której przedmiotem było użytkowanie wieczyste nieruchomości gruntowej objętej księgą wieczystą nr (...) zostało uwzględnione wyrokiem Sądu Okręgowego w K. z dnia 19 marca 2013 r. (pkt III k. 829 - 830 akt I C (...)), natomiast wyrokiem z dnia 12 lutego 2014 r. Sąd Apelacyjny ograniczył zakres chronionych wierzytelności (pkt 1 tiret 3 k. 1157), jednak na skutek skargi kasacyjnej Skarbu Państwa - Naczelnika (...) Urzędu Skarbowego w K., Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 29 maja 2015 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego w zakresie, w jakim została uwzględniona apelacja pozwanej spółki (k. 1251) i po ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 17 grudnia 2015 r. uwzględnił powództwo (k. 1284).

Przepisy o skardze pauliańskiej zmierzają do umożliwienia pokrzywdzonemu wierzycielowi, czynnością prawną dokonana przez jego dłużnika, zaspokojenia przysługującej mu wierzytelności z przedmiotu majątkowego, który wskutek zaskarżonej w tym trybie czynności wyszedł z majątku dłużnika i stał się własnością osoby trzeciej, względnie nie wszedł do majątku dłużnika, pozostając własnością osoby trzeciej. Wyrok uwzględniający powództwo o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną ma charakter kształtujący (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82, OSNCP 1983, nr 1, poz. 140) i łącznie z tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi stanowi podstawę umożliwiającą wierzycielowi sięgnięcie do znajdującego się w majątku osoby trzeciej przedmiotu, który wyszedł z majątku dłużnika w następstwie czynności prawnej uznanej za bezskuteczną wobec tego wierzyciela (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2001 r., III CKN 496/00, nie publ.). Jest to skutek sankcji wadliwej czynności prawnej w postaci bezskuteczności względnej. Egzekucja jest prowadzona przeciwko dłużnikowi i w jej toku komornik zajmuje przedmiot należący do osoby trzeciej, który

- na skutek ubezskutecznienia w stosunku do wierzyciela czynności prawnej wprowadzającej ten przedmiot do majątku tej osoby - traktowany jest w toku egzekucji tak, jakby pozostawał nadal w majątku dłużnika (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2005 r., V CK 598/04, nie publ.).

Stosownie do art. 532 k.c. wierzyciel, względem którego czynność prawna dłużnika z osobą trzecią została uznana za bezskuteczną, może z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej dochodzić zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły.

Uprawnienie wierzyciela pauliańskiego w zakresie, w jakim stanowi o dochodzeniu zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, sprowadza się do możliwości prowadzenia egzekucji sądowej z majątku osoby trzeciej w granicach określonych w tym przepisie (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 września 2010 r., IV CSK 57/10, nie publ., z dnia 4 lutego 2015 r., IV CSK 170/14, OSNC - ZD 2016, nr B, poz. 32). W przypadku, gdy wierzyciel pauliański realizuje uprawnienie wynikające z art. 532 k.c., głównym adresatem przymusu egzekucyjnego jest osoba trzecia, nie zaś dłużnik, którego niewypłacalność jest warunkiem zasadności skargi pauliańskiej. Przysługujące wierzycielowi pauliańskiemu prawo zaspokojenia dotyczy wyłącznie konkretnej wierzytelności i nie odnosi się do całego majątku osoby trzeciej, lecz jedynie do przedmiotów, o których stanowi art. 532 k.c. W świetle art. 532 k.c. skutki czynności fraudacyjnej zostają uchylone tylko w takim zakresie, że wierzyciel uzyskuje prawo dochodzenia zaspokojenia z jej przedmiotu, jakby ten przynależał do majątku dłużnika, a osoba trzecia powinna umożliwić mu realizację tego prawa, znosząc egzekucję skierowaną do składników majątkowych, których dotyczyła zaskarżona czynność. Egzekucja ta może być jednak prowadzona tylko w granicach chronionej skargą pauliańską wierzytelności (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2011 r., II CSK 3/11, nie publ.).

O należnościach korzystających z ustawowego pierwszeństwa jest mowa w wielu przepisach, które tego rodzaju przywilej określają przez wskazanie, po której lub przed którą wierzytelnością lub kategorią dana należność ma być zaspokojona

(np. art. 739 § 1 k.p.c.), albo przez określenie ogólnego pierwszeństwa zaspokojenia: „przed roszczeniami osób trzecich”, „przed wierzycielami osobistymi”, „przed innymi wierzytelnościami”. Przykładem przepisów zawierających „ustawowe pierwszeństwo zaspokojenia” są art. 739 § 1, art. 1127, art. 1151² § 2 k.p.c., art. 335, art. 773 § 2 i art. 828 § 1 k.c. oraz art. 295 § 3, art. 336 § 2, art. 486 § 3 k.s.h.

Rozumienie przywileju pierwszeństwa z art. 532 k.c. w korelacji z innymi rodzajami pierwszeństwa w zaspokojeniu konkurujących wierzytelności w literaturze prawniczej i w judykaturze nie jest jednolite. Według pierwszej koncepcji prawo pierwszeństwa określone w tym przepisie nie ma charakteru absolutnego i doznaje ograniczeń wynikających z przepisów o pierwszeństwie praw ujawnionych w księdze wieczystej bądź w rejestrze zastawów, jak też w przepisach o przywilejach określonych w art. 346 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. prawo upadłościowe (jedn. tekst: Dz. U. z 2020 r., poz. 1228; dalej: „pr. upadł.”). W takich sytuacjach należności z tytułu pierwszeństwa, o których mowa w art. 532 k.c., podlegają zaspokojeniu w tej samej kategorii co należności zabezpieczone rzeczowo, z uwzględnieniem jednak regulacji zawartej w art. 1026 § 1 k.p.c., bowiem odpowiedzialność osoby trzeciej, o której stanowi art. 532 k.c., jest odpowiedzialnością osobistą i uprawnienia z tego tytułu są słabsze niż rzeczowe.

Przeciwstawne stanowisko przyjmuje, że pierwszeństwo określone w art. 532 k.c. uprawnia do zaspokojenia się wierzyciela pauliańskiego przed wszelkimi wierzycielami osoby trzeciej, wymiennymi w art. 1025 k.p.c., co odpowiada celowi skargi pauliańskiej, którym jest zaspokojenie wierzycieli z określonego przedmiotu, tak jakby się znajdował w majątku dłużnika, zwłaszcza że art. 532 k.c. nie różnicuje pod tym względem wierzycieli osoby trzeciej osobistych i rzeczowych. W ten sposób zapewniona jest realizacja przewidzianego w art. 532 k.c. uprawnienia wierzyciela pauliańskiego do pierwszeństwa przed wierzycielami osoby trzeciej w dochodzeniu zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły i obowiązek znoszenia egzekucji, narzucony osobie trzeciej w art. 532 k.c., dotyka także wierzycieli tej osoby, którzy mimo, że mają podstawy do traktowania przedmiotu ubezskutecznionej czynności jako znajdującego się w majątku osoby trzeciej w zbiegu z wierzycielem pauliańskim muszą ustąpić mu pierwszeństwa.

Założeniem skargi pauliańskiej jest wyłączenie skutków czynności, która nie powinna być dokonana w uczciwym obrocie, w interesie pokrzywdzonego wierzyciela. Gdyby zaś do tej czynności nie doszło, osoba trzecia nie uzyskaby korzyści, a jej wierzyciele nie mogliby zaspokoić się z tej korzyści. Dlatego też ograniczenie uprawnień wierzycieli osoby trzeciej w wypadku, kiedy wierzyciel pauliański sięga do tego składnika majątku tej osoby, ustawodawca uznał za usprawiedliwione (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2012 r., III CZP 79/12).

W piśmiennictwie wypowiedziano też pogląd, że gdy wierzyciel skieruje egzekucję do przedmiotu znajdującego się u osoby trzeciej, do którego egzekucję skierowali również wierzyciele tej osoby, dochodzi do zbiegu egzekucji sądowych przeciwko różnym dłużnikom, ale skierowanych do tego samego przedmiotu, a w takiej sytuacji art. 1025 k.p.c. nie powinien mieć zastosowania, zaś wierzyciel pauliański może domagać się zwolnienia tego przedmiotu spod egzekucji. W konsekwencji pierwszeństwo z art. 532 k.c. różni się od przypadków pierwszeństwa zaspokojenia ustanowionego w art. 122 § 2, art. 739 § 1 i art. 1127 k.p.c., czy w art. 295 § 3 k.s.h. i pierwszeństwo to można traktować nie tylko jako przywilej egzekucyjny, lecz także jako potwierdzenie tego, co wynika już z istoty sankcji bezskuteczności względnej czynności prawnej.

Ekspozowane przez Sąd drugiej instancji w przedstawionym do rozstrzygnięcia pytaniu prawnym zagadnienie ma charakter złożony i w związku z tym wymaga wszechstronnego podejścia jurydycznego z uwzględnieniem unormowań zawartych w przepisach prawa materialnego i procesowego. Istniejące w doktrynie i orzecznictwie rozbieżności interpretacyjne są w znacznej mierze wynikiem prezentowania określonych preferencji w odniesieniu do reguł wykładni oraz braku kompleksowego i systemowego ujęcia problemu, a także niedostatecznego rozróżnienia konsekwencji uprzywilejowania wierzycieli przez przepisy prawa materialnego i prawa procesowego.

Po uzyskaniu wyroku uwzględniającego skargę pauliańską wierzyciel prowadzi egzekucję przeciwko dłużnikowi (na podstawie uzyskanego przeciwko niemu tytułu wykonawczego), a nie przeciwko osobie trzeciej, która jest natomiast

obowiązana do znoszenia tej egzekucji z przedmiotu objętego ubezskutezczoną czynnością prawną. Wobec tego do wierzyciela pauliańskiego, jako wierzyciela dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym, a ściślej do jego wierzytelności (należności), mają zastosowanie reguły wynikające z art. 1025 § 1 pkt 5 oraz art. 1026 § 1 k.p.c., przy czym należy uwzględnić zasady pierwszeństwa wierzytelności wynikające z przepisów szczególnych - w tej sprawie z ustawy o księgach wieczystych i hipotece. Co istotne, w art. 1025 § 1 pkt 5 k.p.c. jest mowa o należnościach zabezpieczonych hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym i zastawem skarbowym oraz należnościach korzystających z ustawowego pierwszeństwa i prawach, które ciążyły na nieruchomości przed dokonaniem w księdze wieczystej wpisu o wszczęciu egzekucji lub przed złożeniem do zbioru dokumentów wniosku o dokonanie takiego wpisu. Zatem nie chodzi tutaj wyłącznie o wierzycieli osobistych dłużnika. Wyrażone w art. 1026 § 1 k.p.c. zasady pierwszeństwa w ramach kategorii czwartej i piątej zaspokojenia zostały z dniem 1 stycznia 2016 r. doprecyzowane w art. 1026 § 1¹ k.p.c., który stanowi, że jeżeli z kwoty uzyskanej z egzekucji zaspokojeniu podlegają zarówno wierzytelności zabezpieczone hipoteką, jak i prawa lub roszczenia ciężące na nieruchomości, o pierwszeństwie między hipoteką a tymi prawami lub roszczeniami rozstrzyga chwila, od której liczy się skutki wpisu hipoteki, prawa lub roszczenia do księgi wieczystej (por. art. 448 ustawy z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne, jedn. tekst: Dz. U. z 2021 r., poz. 1588).

Prawdą jest, że literalnie art. 532 k.c. nie ogranicza uprzywilejowania jedynie do określonej kategorii wierzycieli osoby trzeciej, tj. do jej wierzycieli osobistych, jednak nie może on być interpretowany hermetycznie bez uwzględnienia przepisów szczególnych. Brzmienie art. 65 ust. 1 u.k.w.h. jest jednoznaczne. Stanowi on, że w celu zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności wynikającej z określonego stosunku prawnego można nieruchomość obciążyć prawem, na mocy którego wierzyciel może dochodzić zaspokojenia z nieruchomości bez względu na to, czyją stała się własnością, i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela nieruchomości; do powstania hipoteki konieczny jest wpis do księgi wieczystej (art. 67 u.k.w.h.). Zważywszy na konstytutywny charakter wyroku ze skargi pauliańskiej, prawo wierzyciela w stosunku do osoby trzeciej nie powstaje z mocy prawa (tak jak

to ma miejsce np. w przypadku określonym w art. 1036 zd. 2 k.c.). Podobne regulacje w zakresie pierwszeństwa zaspokojenia w odniesieniu do statków morskich wpisanych do rejestru okrętowego (hipoteka morska) oraz ruchomości (zastaw, zastaw rejestrowy, zastaw skarbowy) są zawarte w art. 76 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 18 września 2001 r. - Kodeks morski (jedn. tekst Dz. U. z 2018 r., poz. 2175; należności zabezpieczone hipoteką morską zostały zaliczone do czwartej kategorii zaspokojenia - art. 1025 § 1 pkt 4 k.p.c.), art. 306 ust. 1 k.c., art. 20 ustawy z dnia 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (jedn. tekst Dz. U. z 2018 r., poz. 2017), a także art. 46. ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Ordynacja podatkowa (jedn. tekst: Dz. U. z 2021 r., poz. 1540).

Wykładnia językowa powołanych przepisów prawnych, która ma charakter priorytetowy, nie rozwiązuje zaistniałej kolizji uprawnień do tego samego przedmiotu wierzyciela, który uzyskał wyrok pauliański w stosunku do osoby trzeciej i wierzyciela osoby trzeciej, którego wierzytelność została zabezpieczona hipoteką. W takiej sytuacji należy sięgać do innych rodzajów wykładni, tj. systemowej dla zapewnienia spójności przepisów prawnych, funkcjonalnej, czyli z uwzględnieniem kontekstu normatywnego i celów, które przyświecały ustawodawcy przy tworzeniu danego przepisu prawa oraz wykładni logicznej. W ramach wykładni logicznej, podobnie jak i w przypadku wykładni językowej, nie jest możliwe przesądzenie wyników spornej kolizji pierwszeństwa, aczkolwiek brak podstaw do przyjęcia, iż art. 532 k.c. jest przepisem szczególnym w stosunku do przepisów zawartych w ustawie o księgach wieczystych i hipotece. Natomiast wyniki wykładni systemowej i funkcjonalnej, zważywszy na zasady pewności i bezpieczeństwa obrotu prawnego oraz charakter i jawność ksiąg wieczystych, jako publicznego rejestru, przemawiają co do zasady na korzyść wierzyciela hipotecznego.

Artykuł 532 k.c. kładzie nacisk na aspekt podmiotowy, tj. odnosi się do wierzycieli osoby trzeciej, zaś art. 65 i n. u.k.w.h. eksponuje aspekt przedmiotowy, tj. zabezpieczenie określonej wierzytelności na danej nieruchomości niezależnie od tego czyją jest własnością, a zatem nie obowiązuje tutaj reguła, iż właściciel nieruchomości musi być dłużnikiem osobistym wierzyciela hipotecznego. Rzecz jasna z art. 65 ust. 1 u.k.w.h. nie sposób wyprowadzić pierwszeństwa wierzyciela hipotecznego w stosunku do wierzyciela pauliańskiego, gdyż przepis ten reguluje

uprawnienie wierzyciela hipotecznego w stosunku do właściciela w zakresie zaspokojenia się z tej nieruchomości. Tymczasem skutkiem uwzględnienia skargi pauliańskiej jest powstanie stanu, w którym stanowiąca przedmiot czynności fraudacyjnej nieruchomość jest traktowana tak, jakby nadal znajdowała się w majątku dłużnika a nie osoby trzeciej i w konsekwencji co do zasady nie może zostać obciążona hipoteką przez osobę trzecią ze skutkiem wobec wierzyciela pauliańskiego, ale jak już była o tym mowa bezskuteczność czynności fraudacyjnej nie następuje z mocy prawa, lecz jest skutkiem wyroku o charakterze kształtującym, a zatem z tej perspektywy istotne znaczenie ma to, kiedy doszło do obciążenia hipotecznego nieruchomości przez osobę trzecią oraz czy wówczas było ujawnione w księdze wieczystej roszczenie wierzyciela pauliańskiego, względnie czy wierzyciel hipoteczny, pomimo braku ujawnienia roszczenia pauliańskiego w księdze wieczystej, miał wiedzę o tym roszczeniu.

Księgi wieczyste prowadzi się w celu ustalenia stanu prawnego nieruchomości (art. 1 u.k.w.h.). Domniemywa się, że prawo jawne z księgi wieczystej jest wpisane zgodnie z rzeczywistym stanem (art. 3 ust. 1 u.k.w.h.). W razie niezgodności między stanem prawnym nieruchomości ujawnionym w księdze wieczystej a rzeczywistym stanem prawnym treść księgi rozstrzyga na korzyść tego, kto przez czynność prawną z osobą uprawnioną według treści księgi nabył własność lub inne prawo rzeczowe. (art. 5 u.k.w.h.). Rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych nie chroni rozporządzeń nieodpłatnych albo dokonanych na rzecz nabywcy działającego w złej wierze. W złej wierze jest ten, kto wie że treść księgi wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym, albo ten, kto z łatwością mógł się o tym dowiedzieć (art. 6 ust. 1 i 2 u.k.w.h.). Rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych nie działa przeciwko: prawom obciążającym nieruchomość z mocy ustawy, niezależnie od wpisu; prawu dożywocia; służebnościom ustanowionym na podstawie decyzji właściwego organu administracji państwowej; służebnościom drogi koniecznej albo ustanowionym w związku z przekroczeniem granicy przy wznoszeniu budynku lub innego urządzenia; służebnościom przesyłu (art. 7 u.k.w.h.). Rękojmię wiary publicznej ksiąg wieczystych wyłącza wzmianka o wniosku oraz ostrzeżenie dotyczące niezgodności stanu prawnego ujawnionego w księdze wieczystej z rzeczywistym

stanem prawnym nieruchomości (art. 8 u.k.w.h.). Przepisy art. 5-8 stosuje się także w wypadkach niewymienionych w art. 5 rozporządzeń prawami jawnymi z księgi wieczystej oraz gdy na podstawie wpisanego prawa zostaje spełnione świadczenie na rzecz osoby uprawnionej według treści księgi (art. 9 u.k.w.h.).

W obowiązującym systemie prawnym są przepisy, które przyznają wierzycielowi pauliańskiemu instrumenty zabezpieczające go przed czynnościami osoby trzeciej zmierzającymi do dalszego rozporządzania prawem do przedmiotu, którego dotyczy skarga. Może on domagać się zabezpieczenia roszczenia pauliańskiego - skierowanego przeciwko osobie trzeciej - przez zakaz zbywania lub obciążania nieruchomości. Ustanowiony w celu zabezpieczenia roszczenia o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną wobec wierzyciela służy przede wszystkim zapobiegnięciu konsekwencjom dalszego zbycia lub obciążania składnika majątku objętego czynnością fraudacyjną dłużnika (por. art. 756³ i 756⁴ k.p.c.), a tym samym służy zapewnieniu szeroko rozumianej skuteczności wyroku uwzględniającego skargę pauliańską. Zakaz taki stanowi jedną z postaci zabezpieczenia prawa do zaspokojenia z rzeczy, które przysługuje uprawnionemu na podstawie art. 532 k.c. Uzyskanie takiego zabezpieczenia i ujawnienie go w księdze wieczystej powoduje, że uprawnionego należy uznać za osobę, której przysługuje prawo osobiste zabezpieczone na nieruchomości w rozumieniu art. 922 k.p.c. Z tego uprawnienia, lecz w odniesieniu do innych czynności fraudacyjnych dłużników, korzystał wierzyciel pauliański w sprawie I C (...) (k. 3, 220, 741).

Artykuł 17 u.k.w.h. stanowi, iż przez ujawnienie w księdze wieczystej prawo osobiste lub roszczenie uzyskuje skuteczność względem praw nabytych przez czynność prawną po jego ujawnieniu, z wyjątkiem służebności drogi koniecznej, służebności przesyłu albo służebności ustanowionej w związku z przekroczeniem granicy przy wznoszeniu budynku lub innego urządzenia. Oznacza to, że przepis ten stanowi podstawę prawną skutecznego dochodzenia roszczenia zabezpieczonego przez wpis także w odniesieniu do wierzyciela hipotecznego, który uzyskał wpis hipoteki już po ujawnieniu roszczenia w księdze wieczystej. Jego celem jest zapewnienie ochrony uprawnionemu z praw osobistych lub roszczeń w przypadku rozporządzenia nieruchomością. Istota instytucji pierwszeństwa na gruncie ustawy o księgach wieczystych opiera się na tym, że prawo wpisane

później nie może być wykonywane z uszczerbkiem dla prawa wpisanego wcześniej, chyba że inne zasady pierwszeństwa wynikają z przepisów szczególnych. Zasady pierwszeństwa praw osobistych i roszczeń oraz ograniczonych praw rzeczowych ujawnionych w księdze wieczystej regulują art. 20 ust. 1 i 2 u.k.w.h. w zw. z art. 11 i art. 12 ust. 1 u.k.w.h.

Ponadto zgodnie z art. 531 § 2 k.c. w wypadku, gdy osoba trzecia rozporządziła korzyścią, uzyskaną w wyniku czynności prawnej dokonanej z dłużnikiem w warunkach określonych w art. 527 - 530 k.c., wierzyciel może wystąpić bezpośrednio przeciwko osobie, na której rzecz rozporządzenie nastąpiło o uznanie tej kolejnej czynności prawnej za bezskuteczną. W piśmiennictwie określa się czynność rozporządzającą jako czynność prawną, której celem i bezpośrednim skutkiem jest przeniesienie, obciążenie albo zniesienie prawa majątkowego. Przepis art. 531 § 2 k.c. nie ogranicza rozporządzenia tylko do określonej jego postaci (np. wyłącznie do zbycia rzeczy) i nie ma innych przepisów w obowiązującym systemie prawnym, które wprowadzałyby w tej materii ograniczenia, a wobec tego rozporządzenie w rozumieniu tego przepisu obejmuje wszelkie kategorie rozporządzenia rzeczą, w tym jej obciążenie, których efektem jest pokrzywdzenie wierzycieli (*lege non distinguente nec nostrum est distinguere*).

Jak stanowi art. 531 § 1 k.c. roszczenie pauliańskie może być dochodzone przez wierzyciela nie tylko w formie powództwa, ale także zarzutu w obronie przed roszczeniem osoby trzeciej (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 2015 r., III CZP 75/15, OSNC 2016, nr 12, poz. 137) lub osoby, na rzecz której osoba trzecia rozporządziła korzyścią uzyskaną od dłużnika (art. 531 § 2 k.c.), oczywiście w terminie zawitym prawa materialnego regulowanym przez art. 534 k.c. Nie jest wykluczone podniesienie przez wierzyciela tego rodzaju zarzutu również w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym z przedmiotu, co do którego czynność prawna dłużnika z osobą trzecią została uznana za bezskuteczną w sytuacji, gdy w takim postępowaniu z roszczeniami hipotecznymi do tego przedmiotu występuje wierzyciel, który uzyskał tego rodzaju zabezpieczenie na skutek czynności prawnej z osobą trzecią. Przepis art. 531 § 1 k.c. w zw. art. 531 § 2 k.c., stanowiąc ogólnie o zarzucie przeciwko tzw. osobie czwartej, nie ogranicza uprawnień wierzyciela do podniesienia zarzutu przeciwko wierzycielowi osoby trzeciej w

określonym rodzajowo procesie, a zatem może to nastąpić w jakimkolwiek postępowaniu sądowym w obronie przed roszczeniem osoby trzeciej albo osoby, która uzyskała korzyść majątkową na podstawie czynności prawnej z osobą trzecią, z przedmiotu czynności fraudacyjnej.

Z uwagi na skutki wpisu hipoteki do księgi wieczystej i wynikające z tego domniemania prawne oraz funkcję ksiąg wieczystych, a także konstrukcję skargi pauliańskiej, której skutki nie następują *ex lege*, lecz z mocy konstytucyjnego wyroku sądowego, ciężar wykazania bezskuteczności ustanowienia hipoteki spoczywa na wierzycielu pauliańskim, który - o ile dostatecznie wcześniej nie ujawnił swego roszczenia w celu wyłączenia domniemania skuteczności wpisu wieczysto-księgowego - może w postępowaniu egzekucyjnym prowadzonym z nieruchomości objętej czynnością fraudacyjną podnieść zarzut przeciwko wierzycielowi hipotecznemu, który uzyskał zabezpieczenie na takiej nieruchomości na podstawie czynności prawnej dokonanej z osobą trzecią.

Wierzyciel pauliański w konfrontacji z wierzycielem hipotecznym w zaspokojeniu się z przedmiotu czynności fraudacyjnej osoby trzeciej może również w odpowiednim trybie w celu zwalczania pierwszeństwa wierzyciela hipotecznego wykazywać, że zabezpieczenie hipoteczne uzyskał w złej wierze w rozumieniu art. 6 ust. 2 u.k.w.h., tj. gdy wiedział o roszczeniu wierzyciela pauliańskiego albo mógł się o nim z łatwością dowiedzieć.

W konsekwencji co do zasady art. 532 k.c. nie modyfikuje w stosunku do wierzyciela hipotecznego, który uzyskał zabezpieczenie rzeczowe po dokonaniu czynności fraudacyjnej dłużnika z osobą trzecią, ale przed ujawnieniem w księdze wieczystej roszczenia wierzyciela pauliańskiego, regulacji zawartej w ustawie o księgach wieczystych, chyba że zostanie uwzględniona skarga pauliańska przeciwko takiemu wierzycielowi hipotecznemu, dochodzona w formie powództwa albo zarzutu (art. 531 k.c.).

Sądy obu instancji w ustaleniach faktycznych powołują się na hipotekę umowną łączną w kwocie 3 500 000 zł ustanowioną przez spółkę P. na rzecz J. M., tytułem zabezpieczenia wierzytelności określonych w akcie notarialnym z dnia 12 maja 2013 r., której wpis w księdze wieczystej nastąpił w dniu 18 czerwca 2013 r.,

na wniosek złożony w dniu 24 maja 2013 r. Brakuje jednak ustaleń i oceny prawnej w kwestii tytułu wykonawczego J. M., uprawniającego go do udziału w postępowaniu egzekucyjnym i realizacji swoich roszczeń (art. 1036 k.p.c.), choć w aktach znajduje się postanowienie z dnia 22 maja 2014 r. Sądu Rejonowego w T. o nadaniu klauzuli wykonalności aktowi notarialnemu z dnia 20 lutego 2014 r. na rzecz wierzyciela J. M. przeciwko spółce P. co do obowiązku zapłaty kwoty 669 580 zł z odsetkami kapitałowymi w kwocie 80 349,60 zł, z zastrzeżeniem prowadzenia egzekucji tych należności wyłącznie z prawa użytkowania wieczystego nieruchomości gruntowej objętej księgą wieczystą nr (...) (akta Km (...)).

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak w sentencji.